

İstanbul Son İmparatorluk Dönemi Yapılarında Süs Kubbesi İle Taçlandırılmış İskele Binaları

Örcün BARIŞTA

tatürk'ün kurduğu Cumhuriyetimizin 60. yılında giderek gelişen ve kendine öz yeni biçimlere doğru yön alan Türk Mimarisinin yaklaşık olarak ilk on yılında bir grup yapı, Milli Mimarlık döneminin özelliklerini sergilemektedir. Beslendiği kaynakların büyük bir grubu son Osmanlı İmparatorluk dönemi yapılarından oluşan Cumhuriyetimizin bu dönem yapıları mimarî tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır. Büyük bir kısmını Mimar Vedat Tek ve Mimar Ahmet Kemalettin gibi ünlü mimarlarımızın inşa ettiği bu yapılar Türk tarihinde açılan yeni bir sayfaya geçişi dile getirmektedir.

1909-1919 yılları arasında Vakıflar baş mimarı olarak çalışmış bulunan Mimar Kemalettin'in⁽¹⁾ görev başında bulunduğu sıralarda yapılan bu yapılarda gözlenen bir takım özelliklerin Cumhuriyetimizin birinci Millî Mimarî örnekleri arasında yer alan Ankara, İstanbul, İzmir, Konya v.b. gibi büyük şehirlerde inşa edilen bir grup yapıda belirmesi özellikle Mimar Kemalettin'in yeniden aynı göreve atandığı 1925-1927⁽²⁾ yılları arasında bu üslûbun yaygınlaşması ilgi çekmektedir. Cumhuriyetin ilk on yılında Ankara'da; Mimar Vedat'ın başladığı Mimar Kemalettin'in bitirdiği Ankara Palas Otel⁽³⁾, Mimar Kemalettin'in Gazi Eğitim Enstitüsü⁽⁴⁾, Mimar Arif Hikmet tarafından Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan Ankara Etnoğrafya Müzesi⁽⁵⁾ ve 1924'de tamamlanan eski Türk Ocağı binası⁽⁶⁾ Mimar Halim Bey'in inşa ettiği Maliye Bakanlığı binası,⁽⁷⁾ Mimar Vedat Bey'in tasarladığı İkinci Büyük Millet Meclisi binası,⁽⁸⁾ İzmir'de Mimar Tahsin Sermet'in inşa ettiği Milli Kütüphane⁽⁹⁾, Konya'da (1926) Falih Ülkü'nün yaptığı Postahane binası⁽¹⁰⁾ v.b. gibi yapılar son Osmanlı İmparatorluk döneminde gelişen birinci Millî Mimarî üslûbunun uzantılarıdır.

Bu makalede amacımız son Osmanlı İmparatorluk dönemi yapıları arasında İstanbul Bostancı ve Büyükkada İskele binalarını mimarî özellikleri ya-

nısıra süsleme sanatlarıyla tanıtmaya çalışmak ve bu yolla bu dönemin bir grup yapısıyla Cumhuriyet Dönemi yapıları arasındaki geçişi sağlamaya yardımcı olmaya çaba harcamaktır.

1331 (1912)⁽¹¹⁾ kitabe tarihli Bostancı ve bugün kitabesi bulunmayan Büyükkada İskele binaları plastik sanatlar konusundaki bilgilerimize ışık tutmaktadır. Öte yandan İstanbul'da Boğaz'dan sonra gelişen Anadolu yakası ve Adalardaki yazlık yerleşme merkezleri bu merkezlerdeki ulaşım ve yaşayış biçimi konusunda bizi aydınlatmaktadır.

Bilindiği gibi İstanbul'da deniz ulaşımını sağlayan yabancı kurumların yanı sıra 1843 yılında Fevaidi Osmaniye isimli yalnız boğaza sefer yapan bir kurum kurulmuştu. Bu kurum 1851 yılında Şirketi Hayriye olarak gelişmiş ve boğazın yanı sıra adalara da sefere başlamıştı. 1870 yılında İdarei Aziziye adını alan kurum Boğaz ve Adalara seferlerini sürdürmüş ve 1910 yılında Osmanlı Seyrî Sefâin olarak görevine devam etmiştir. Bu kurum 1923 yılında Türkiye Seyri Sefâin İdaresi adını almıştı. Bugün Denizcilik Bankası'nın kapsamı içinde hizmet veren bu kurum 1843 yılından başlayarak Boğaziçi, Haliç, Anadolu Yakası ve Adalarda birçok iskele binası inşa ettirmiştir. Bu iskele binalarının inşasında, 22 Aralık 1905 tarihinde padişahın emri ile akdedilen bir anlaşmayla karara

(1-2) Yavuz Yıldırım, Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara 1981, s. 4.

(3) Arseven, Celal Esad, Türk Sanatı Tarihi, VI. Fasikül, İstanbul Maarif Basımevi, s. 434.

(4-10) Sözen, Metin - Tapan, Mete, 50 Yılın Türk Mimarisi, İş Bankası Kültür Yayınları 122, İstanbul, 1973, s. 132, 130, 102, 145, 146, 157, 130.

(11) Unat, Falk Reşit, Hicri Tarihleri Miladi Tarihle Çevirme Kılavuzu, Türk Tarih Kurumu'nun yayınlarından, VII. seri no: 37, Ankara 1959, s. 90.

bağlanarak 12 Ocak 1905'de sefere başlanan Haydarpaşa⁽¹²⁾ İskelesi (Bk. F.1, Ç.1) ile birlikte sayı bakımından bir artış gözlenmektedir. Devrin özelliklerini yansıtan bu iskele binaları arasında süs kubbeleri ile taçlandırılmış 1912 tarihli Bostancı İskele binası ile kitabsız Büyükaada İskele binaları ilgi çekmektedir.

BOSTANCI İSKELE BİNASI

Tek katlı inşa edilmiş olan Bostancı İskele binasının dış yüzü taş bloklarla kaplanmıştır ve üzeri kiremit kırma çatıyla örtülüdür. Bu çatı deniz tarafında binanın önüne yerleştirilmiş olan revağın üstünde bulunan dilimli örtüyle bezenmiş bir süs kubbesi ile taçlandırılmıştır. (Bk. Ç.2)

İskele binası dikdörtgen bir hol çevresine yerleştirilmiş iki kare, bir dikdörtgen salon ile depo, memur odası ve gişeden oluşmaktadır. Bu yapının deniz tarafında, önünde; dört ayağa oturan bir revak kısmı vardır. Önde üç yuvarlak kemer yanlarda iki sivri kemerle zenginleştirilmiş revağın üstünde bütün yapıyı kuşatan saçak bulunmaktadır. Ortada bulunan hole açılan kare ve dikdörtgen bekleme salonlarının, memur odalarının kapı açıklıkları karşısına yerleştirilen pencereler holün aydınlık olmasını sağlamaktadır. Deniz tarafında bulunan kare salonlarda birer, binanın cephesinde yer alan memur odası ve gişe bölümünde ikişer fazla pencere kullanılarak aydınlık yanısıra havalandırma problemi çözümlenmiştir. Yapıda kullanılan kafa pencerelerinde ve ortadaki hole açılan kafa pencereli kapılarda yer alan (3 x 3 = 9) dokuz kasetli çarpma pencerelerle yapı içinde hava akımı sağlanmıştır. (Bk. Ç. 3)

Milli Mîmârî üslûbunda tasarlanan yapı: Farklı birimlerden oluşan Bursa kemerli kafa pencereleri, farklı boyutlarda toplam pencereler ve pencere kanatları ile hareketli bir cephe düzenlenmesi sergilemektedir.

Deniz cephesinde sivri ve yuvarlak kemerlerle oluşturulmuş, kubbe ile taçlanmış revak bu zenginliği arttırmaktadır. Kubbeli orta hol giriş çıkışlarına göre deniz yönünde simetrik tasarlanmış yapının; giriş cephesi ve yan cephelerinde asimetrik bir düzenleme gözlenmektedir. Yatay ve dikey öğeleri deniz cephesinde dengeli dağılan yapının; giriş cephesinde farklı tasarlanan toplam pencereler ve geride kalan süs kubbesi dikey bir karakter kazandırmaktadır. Yan cephelerde ise revak ilavesiyle yatay gelişme gösteren yapı; kafa pencereleri, toplam pencereler gibi dışa dönük elemanlarla ve revakta yer alan sivri kemerler dengelenmeye çalışılmıştır.

Farklı profilasyon düzenlemesi ile tasarlanmış kırma kiremit çatı, bu çatıyı taçlandıran süs kub-

besi yapının örtü elemanlarında da hareket unsuruna önem verildiğini göstermektedir.

DIŞ DEKORASYON

Yapının farklı kemerler, pencerelerle hareketlendirilmiş dış yüzeyi çini, alçı ve taş işçiliği ile süslenmiştir.

Taş İşçiliği:

Dikdörtgen biçiminde taraklı taş blokları ile kaplanmış duvar eti yanısıra revak kemerlerinde gözlenen kırmızı, beyaz, taraklı, mozaik taş blokları ile yapılan düzenlemeler dönemin taş işçiliği ve zevki konusundaki bilgilerimize ışık tutmaktadır. (Bk. F.2)

Alçı İşçiliği:

Revaktaki ayaklar üzerinde bulunan sarkıtlar, rozetler, sis kubbesi ile çatı ve saçaklar ile dış duvarlar arasında bağlantı sağlayan, firuze rengi, çini kabarıkları taçlanmış destekler üzerinde geometrik ve bitkisel bezemeler dikkati çekmektedir.

Çini Süslemeler:

İskele binasının dış yüzeyi beyaz ve pembeye çalan hamurdan yapılmış, kare biçiminde Kütahya çinileri ile bezenmiştir. Savak, su, tek başına ya da panolar biçiminde olan bu çinilerde geometrik ve bitkisel bezemelerin yanısıra yazılı bezemeyle düzenlenmiş kitabe ilgi çekmektedir.

Saçak altında lacivert ve turkuaz zemin üzerinde yer alan beyaz kıvrık dal ve rumiler arasına serpilmiş yeşil, kırmızı, lacivert küçük toplardan oluşan bir çini sarak dolaşmaktadır. Aynı bordür binayı revağa bağlayan duvarın 128 cm. yüksekliğine de yerleştirilmiştir. Öndeki kemer alınlıkları arasındaki geçişlerde yapının çevresini kuşatan çinilerden ikişer tane kullanarak gerçekleştirilmiştir. Her kemerin ayağında boya ile örtülü çini kabarıkları gözden kaçmamaktadır. Bu kabarıkları altında her ayakta boya ile kaplanmış yıldız biçimleri fark edilmektedir.

Yapının denize bakan cephesinde (Bk. F.3) kubbenin altında dikdörtgen bir çini pano içinde Bostancı 1331 (1912) tarihli kitabe bulunmaktadır. Açık mavi üzerine siyahla biçimlendirilmiş yazının çevresini turkuazla sınırlanmış, lacivert zemin üzerine beyazla renklendirilmiş; aşırı, yuvarlak karşılıklı devam eden geçmeli dallardan oluşan bir bordür sınırlamaktadır. Kitabeli bu pano iki yanda bugün alçı ile sıvanmış iki küçük kabara ile zenginleştirilmiştir.

(12) Şehir Hatları Tarihçesine Toplu Bakış, İstanbul Şehir Hatları Denizciler Sendikası, 1979, s. 60.

Yapının denize bakan cephesinde bulunan revağın üç yuvarlak kemer köşelikleri ve boynu ile bu revağın iki yanında bulunan sivri kemer köşelikleri ve boyunları çini panolarla kaplanmıştır. Aynı motiflerin tekrarından oluşan kompozisyonlarla bezenmiş bu çini kaplamalar ön ve yan kemerlerde iki ayrı pano olarak düzenlenmiştir.

Sivri kemer panoları en dışta lacivert, beyaz geçmeli örgü suyu ile çerçevelenmiştir. Bu panoya turkuazla sınırlanmış köşebentler yerleştirilmiştir. Lacivert zeminli her köşebentin içine domates rengi, beyaz, turkuaz ile renklendirilmiş palmet, rozet çiçeği, lale kıvrık dal ve rumilerden oluşan kompozisyonlar bulunmaktadır. (Bk. F.4)

Sivri kemerlerde de gözlenen lacivert üzerine beyaz geçmeli örgü suyu ile çerçevelenmiş, daha geniş turkuaz bir üçgenle zenginleştirilmiş olan yuvarlak kemer panoları ise lacivert zemin üzerine domates rengi, beyaz, turkuaz rengi rozet çiçekleri, lale kıvrık dal ve rumilerden oluşan bir kompozisyonla bezenmiştir. Sivri kemer panosunda yer alan birimlerin farklı nitelik ve nicelikte dağıtılmasıyla oluşturulmuş bu kompozisyonda: Kıvrık dal, yaprak ve rumilerle düzenlenmiş dal motifi; lalelerle zenginleştirilmiş ve üç rozet çiçeği ile taçlandırılmıştır.

İÇ DEKORASYON

İskele binasının bekleme solanları, ortadaki holü, memur odalarının tavanları alçı işçiliği, tabanları zengin mozaik taş işçiliği ile süslenmiştir. Ortadaki dikdörtgen holden bekleme salonlarına açılan iki kanatlı kapıların üstünde yer alan kasetli, çarpma pencereli, kafa pencerelerinin ve yapının dışına açılan kafa pencerelerinin doğramasında belirgin itinalı işçilik gözden kaçmamaktadır. Gişe pencereleri kapaklarında görülen ayyıldızlı armalar ve kıvrık dal rumilerle yapılmış bezemeler dikkati çekmektedir.

Mozaik Taş İşçiliği:

Yapının bekleme salonlarının ve memur odalarının tabanlarında mozaik taş işçiliği ile yapılmış panolar bulunmaktadır. Bu panolar arasında bekleme salonunda yer alan pano ilgi çekmektedir. Bu yer panosu: İç içe yerleştirilen iki dikdörtgene yakın kareden oluşmaktadır. Gri siyah çizgi ile sınırlanmış olan panoyu dışta: Siyah taş mozaikten yapılmış; asma yaprağı, kıvrık dal ve toplardan oluşan bir bordür çerçevelemektedir. Bu çerçevenin ortasında çevresi gri yarım burma suyu ile belirlenmiş, ortası aynı suyla (4 x 3: 12) oniki bölmeye ayrılmış pano bulunmaktadır. 12 kasetten oluşan bu panodu; her kasedin içinde: Rumilerle

son bulan, dörder kıvrık dal aralarında rumilerden gelişen bir bitki motifi ve ortada dört yapraklı bir çiçek vardır.

Alçı İşçiliği:

Bostancı İskelesi'nin iç kısmında ortada yer alan dikdörtgen hol ve bu hole açılan dört odanın tavanlarında alçı işçiliği görülmektedir.

Ortada yer alan holün tavanının çevresi staktit bordürü ile belirlenmiş ve bu bordürün hemen iç kısmına bir burgulu örgü suyu yerleştirilmiştir. İç kısımda ikinci bir burgulu örgü suyundan oluşmuş dikdörtgenle bezenmiş bu tavanın ortasında: Rumi, çiçek ve dal motiflerinden oluşan bir göbek rozeti bulunmaktadır. Bu göbek rozeti lambanın sarktığı bir yıldız çiçeği ile taçlandırılmıştır.

Baş memur odası ve bugün çımacı odası olarak kullanılan odalarda benzer alçı bezemeler dikkati çekmektedir.

Bekleme salonu, memur odası, odalarda staktit ve burgulu örgü suyundan sonra gelen rozetli örgü şeridi farklılık göstermektedir. Ancak bütün odalarda tavan göbeği aynı türde lambalar sarkan rozetlerle zenginleştirilmiştir.

BÜYÜKADA İSKELE BİNASI

İki katlı inşa edilmiş olan Büyükada İskele binasının dış yüzü dikdörtgen taş bloklarla kaplanmıştır. Üzeri farklı profilasyonlu kiremit kırma çatıyla örtülü yapıyı: Ortada yer alan, firuze renkli çini kasnaslı, dilimli örtüyle bezenmiş bir süs kubbesi taçlantırmaktadır. (Bk.F.5, 6 - Ç.4)

Yapının birinci katı farklı ünitelerden oluşmuş iki dikdörtgenin uzunlamasına yerleştirilmesinden elde edilmiştir. Giriş bölümünü oluşturan birinci dikdörtgen: Uzun hol biçiminde bir koridor ve bu koridorun iki uzun kenar çevresine karşılıklı sıralanmış dükkanlardan meydana gelmektedir. Bu hol giriş bölümünün bitiminde bir "Y" şeması çizerek iki yöne ayrılmakta ve deniz tarafındaki yapının ikinci biriminin iki yanını dolaşarak denize uzanmaktadır. Yolcu giriş ve çıkışlarının sağlandığı, bu dehliz ve geçitlerden oluşan birim; iki, Bursa kemeriyle yapının iki ünitesini birbirine bağlamaktadır. (Bk. Ç.5)

Çevresi demir parmaklıklarla çevrili olan bu geçitlerin ortasında yapının ikinci birimi bulunmaktadır. İkinci birimin önünde: Ters U biçiminde; deniz cephesinde dört, yanlarda ikişer ayak, köşelerde; iki "L" biçimi ayaktan ve ayakları birbirine bağlayan, değişik türde kemerlerden oluşan bir revak vardır.

"Y" biçiminde düzenlenen hol, Bursa tipi bir kemerle, sekizgen çekirdekten gelişen, iskele binası olarak düzenlenmiş, yapının ikinci birimine açılmaktadır. Sekizgen holün girişinin iki tarafında; bilek gişeleri yerleştirilmiştir. Gişelerin karşı köşelerinde ise birer bekleme salonu vardır. Bu orta mekanın önünde; bu üniteye açılan bir depo odası ve iki bekleme salonu daha bulunmaktadır. Parmaklıklarla son bulan giriş çıkışların yapıldığı dehliz ve geçitlerin yanısıra bu orta mekan aracılığıyla vapurlara giriş ve çıkış yapılmaktadır. Böylece hem içerden, hem dışardan deniz tarafında yer alan iskeleğe geçiş sağlamaktadır. Giriş binasının ortasındaki uzun holün ucunda karşılıklı yerleştirilmiş personel odaları tuvaletler ve ikinci kata çıkışı sağlayan merdiven kovaları bulunmaktadır.

Yapının ikinci kat planı ise (Bk. Ç.6): Deniz tarafında bir büyük dikdörtgen terasa açılan ve birinci kattaki birinci bölümün ortasında yer alan; dikdörtgen giriş holünün üstünde bulunan, dikdörtgen lokal salonu ve bu salona açılan iki büyük oda ile bir çay ocağı, kadın ve erkek tuvalet ve lavaboları ile yapının ön cephesinde yer alan küçük terasa açılan bir salondan oluşmaktadır.

Her ünitesi tek, tek, yararı düşünülerek düzenlenmiş yapıda; her kapı aksı üzerine yerleştirilen pencereler yanısıra iki tarafında dükkanlar bulunan, giriş holü ve gişelerin önünde yer alan, binanın iki yanına açılan dehliz ve geçitlerle yapının ışık ve havalandırma problemi çözülmüştür. Bir anda bir vapur yolcusunu indirebilecek, bir vapur yolcusunu bindirebilecek ve bir başka vapur yolcusunu barındırabilecek yapıda; denizden kazanılan, giriş holünün dükkanlarla değerlendirilmiş olması ilgi çekicidir. Öte yandan 180 tonluk, üç adet fayans kaplı sarnıcı bulunan yapının alışveriş yanısıra adanın su problemine de katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Ön ve arka cephede dikey gelişen strüktür yanlarda yatay bir gelişme göstermektedir. Ön ve arka cephe düzenlemesinde yapıyı taçlandıran, kubbeli orta mekana iki yanda simetrik birer ünite eklenmiştir. Alt katta vitrin biçiminde simetrik kapılarla hareketlendirilmiş, ön cephe düzeni üst katta ortada yuvarlak kemerler, yanlarda; farklı şekillendirilmiş kafa pencereleri ve total pencerelerle donatılmıştır. Deniz cephesinde alt katta ortada basık, yanlarda yuvarlak, kemerlerle geçiş sağlanan ikinci katta: Orta mekanın iki yanında simetrik düzenlenmiş pencere ve kapılarla yüzey tasarlanmıştır.

İki üniteden oluşan yan cephelerde; kubbeli ana aksa göre, deniz yönünde yer alan terasın altında bulunan kafa pencerelerin ve kemerlerin düzeninde bir simetri gözlenmekle beraber; iki katlı

kubbeli mekanın birinci katında aynı pencere ünitelerinin farklı dizildiği görülmektedir. İkinci katta birinci kattan farklı biçimlendirilmiş Bursa kemerli total pencereler dikkati çekmektedir. Bu pencerelerin de iki yönde farklı dizildiği gözden kaçmamaktadır.

Yan cephelerde yatay bir gelişme gösteren yapının duvar etinini; farklı düzenlenmiş kafa pencereleri, pencere kanatları gibi dikey karakter gösteren dışa dönük elemanlarla dengelendiği fark edilmektedir. Bu dengelemede, yer yer pencereler üzerine yerleştirilen, saçak silmeleri dikey birimleri güçlendirmekte ve iki kat arasında yer alan saçak yan cepheleri kuşatan saraklar gibi yapıya yatay görünüm kazandıran elemanları hareketlendirmektedir. Dilimli örtü ile örtülmüş süs kubbesi ile taçlandırılmış, profilasyonlu kırma çatı, duvar etindeki bu hareket olgusunu güçlendirmekte ve yapının dikey elemanlarını desteklemektedir.

Milli Mimari üslubunda tasarlanmış binanın saçak, saçak silmeleriyle korunan dışa dönük elemanları ve destek sistemler üzerinde çini kaplamalar, alçı işçiliği cephe düzenlerini yönlendirmekte ve süslemektedir.

DIŞ DEKORASYON

Alçı ve Taş İşçiliği:

İskele binası dış duvar eti yer yer alçı saraklar, bordürler, rozetler ve sarkıtlarla bezenmiştir. Çatı altında yarım daire ve kare gibi birimlerden oluşan sarak, revağın iç kısmında yer alan stalaktit suyu, kafa pencerelerin saçak silmelerini ve Bursa kemerleri bezeyen burma bordürü, ayaklar üzerinde bulunan sarkıtlar ve geometrik, bitkisel birimlerle oluşturulmuş rozetler alçı süslemeciliğinin çeşitlemelerini sergilemektedir.

Öte yandan rutubetli, fırtınalara açık, iskele binasında görülen kıtık ya da kendir elyafı yerine, iri gözenekli ince ketenle dondurulan alçı süslemeler nitelikli teknik uygulama yanısıra ince işçiliği işaret etmektedir.

Dikdörtgen, taraklı taş bloklarla kaplanmış olan duvar eti yanısıra balkonları kuşatan yıldız suyandan oluşan korkulu: taşında dekoratif bir eleman olarak dış yüzeyin bezenmesinde kullanıldığını ortaya koymaktadır.(Bk. F.7)

Çini Süslemeler:

İskele binası dikdörtgen, kare biçimli çinilerden oluşan sarak, su, rozet, kemer alınlığı gibi değişik boyutlarda çini ve çini panolarla bezenmiştir. Büyük bir grubu beyaz hamurlu Kütahya çinilerinden oluşan bu çiniler arasında yavru ağzına ça-

lan, kiremit rengi hamur yeni bir atölyeye işaret eden çiniler dikkati çekmektedir.

Birinci katta giriş ünitesinin çevresini, ikinci katta geçişte yer alan yatay silmeyi ve ikinci katın çatıya bağlandığı bölümü: Düz, lacivertle sınırlı, turkuaz rengi dikdörtgen çinilerden oluşan saraklar kuşatmaktadır.

İkinci katta bulunan balkon korkuluklarını yer yer kesen küçük desteklerin üstünde: Lacivert zemin üzerine beyaz rumiler, kıvrık dallar ve domates rengi yarım rozet çiçeğiyle bezenmiş ikişer çini oturtulmuştur. Büyük destekler üzerinde ise: Açık mavi zemin üzerine, lacivert, yeşil, kırmızı, mavi ile renklendirilmiş çatkılı rumiler, çiçekler ve dallardan oluşan rozetler bulunmaktadır.

Alt ve üst katta pencere aralarında (Bk. F.8): Turkuazla sınırlanmış lacivert zemin üzerine beyaz geçmeli altıgenlerden oluşan göbeğinde kırmızı bir yıldız bulunan ikinci bir bordür bulunmaktadır. Binanın deniz tarafındaki revağın ön ayaklarında: Lacivert zemin üzerine beyazla renklendirilmiş sonsuza açılan yıldız bulunan birer çini yerleştirilmiştir. Yer yer turkuaz ve domates rengi ile canlandırılmış olan bu kare çinilerin bazıları boya altında kalmıştır. Deniz cephesinde bulunan revağın orta kemer alınlığı ayrı bir pano biçiminde değerlendirilmiştir. Ortada yer alan büyük kemer alınlığı: Gri ile sınırlanmış lacivert zemin üzerine, turkuaz rengi nergisler ile domates rengi, bej, kahverengi rumilerle bezenmiştir. Yanlarda bulunan dört kemer alınlığı ise: Turkuaz rengi laleler yanısıra domates, bej, kahverengi kıvrık dal yaprak ve rumilerle süslenmiştir.

Revağın yan kısımlarında yer alan kemer alınlıkları: Lacivert zemin üzerine turkuaz, sütlü kahverengi, domates rengi laleler yeşil dal ve yapraklar ve rumilerle bezenmiştir.

Giriş binasının iki tarafında yer alan, yirmi-dört kafa pencerenin ikisi dışında; pencereleri çerçeveyen kemerlerin köşeleri, boynu aynı çini kaplamalarla bezendiği gözlenmektedir. Bu pencerelerin üstüne: Lacivert zemin üzerine ortası düğümlü beyaz bir çizgiyle belirlenmiş kemer kuşağının içine turkuaz, sütlü kahverengi, domates rengi laleler nergisler ile yeşil dallar, yapraklar yanısıra sütlü kahverengi ve eflatun rumilerle süslenmiş panolar yerleştirilmiştir. Bu panolar düğümlü kemer gözünün ortasında bir çiçekle taçlandırılmıştır. Bir kemer boynu ve iki kemer köşeliği içine yan yana sıralanan pencerelerde: Beyaz rumilerle yapılmış geçişler gözden kaçmamaktadır. Binanın Anadolu'ya bakan cephesinde, kubbenin altına rastlayan diğerlerinden farklı olarak bir kemer boynu ve iki kemer köşeliği içine yan yana yerleştirilen beş ve altıncı pencerelerin çini kaplamaları

ise: Lacivert zemin üzerine turkuaz kemer bordürü içine yerleştirilmiş domates rengi, bej rengi, rumiler, beyaz rozet çiçekleri ile bezenmiştir.

Binanın ön cephesinde ortadaki dikdörtgen holün iki tarafında yer alan, yere kadar pencerelerin üstünde dört kare çiniden oluşan dikdörtgen çini panolar bulunmaktadır. Bu panoların lacivert zemin üzerine turkuaz, domates rengi rumi, kıvrık dal ve yapraklarla bezenmiştir. (Bk. F.9)

Yapının ikinci katında ön ve deniz tarafında yer alan balkon kapılarının üstünde çini panolar bulunmaktadır. Ön cephede ortada: Lacivert zemin üzerine turkuaz bir kemer kuşağı yerleştirilmiştir. Bu kuşağın içi turkuaz nergisler eflatun, domates rengi, beyaz rumi ve kıvrık dallarla bezenmiştir. Ortada bir çini kabara bulunmaktadır.

İki yanda bulunan panoların zemini lacivert üzerinde yer alan düğümlü hemen kuşağı ise mavi ile renklendirilmiştir. Bu kuşağın içinde beyaz, domates rengi, kıvrık dallarla ve rumilerle yapılmış bezemeler bulunmaktadır.

İÇ DEKORASYON

İskele binasının tabanları mozaik, bazı kemerlerin kavisleri ve bazı ünitelerin tavanları alçı, işçiliği ile süslenmiştir. Bekleme salonlarında ahşaptan yapılmış möbleler pencere kanatları dikkati çekmektedir. Ayrıca sekizgen orta holün duvarlarında: Lacivert üzerine kırmızı benekli, beyaz rumiler ve kırmızı, turkuaz yapraklardan oluşan çini bordür bulunmaktadır.

Mozaik Taş İşçiliği:

Binanın yer yer mozaik taşlarla kaplanmış olan tabanları bu konudaki bilgilerimize ışık tutmaktadır. Kırmızı, sarı, bordo, gri, beyaz ve siyahla renklendirilmiş tabanlar polikrom düzenlemelerin beğeni kazandığını ortaya koymaktadır. Giriş kısmında bulunan birkaç dükkanın tabanında "S" kıvrımlı dallar çevresine yerleştirilm. Asma yaprağı ve toplardan oluşan; kırmızı, gri, siyahla renklendirilmiş bordürler ilgi çekmektedir. Denize açılan öndeki salonlardan Heybeliada yönüne bakan bekleme salonunda: Kırmızı, beyaz mozaik taşlardan yapılmış "S" kıvrımlı asma yaprağı ve toplarla süslü olan, iç içe iki bordürle kuşatılmış onbeş rozetten oluşan pano; geometrik, birikisel bezemelerin konu olarak seçildiğini göstermektedir. Bu panoda gri, siyah bordo, sarı kırmızı renk taşlarla geometrik birimlerden oluşan rozetler, ustaların doğayı stilizasyonlarla yorumladığını ortaya koymaktadır.

Ahşap İşçiliği:

Ortada yer alan sekizgen holle, bekleme salonlarında bulunan kafa pencereleri, pencere kanatları, kasalar, kornişler, kapılar, gişe kapakları, mobleler dönemin ahşap işçiliği konusunda bizleri aydınlatmaktadır. Düz ve yuvarlak satırlı oyma, eğri kesim gibi tekniklerle oluşturulmuş bu birimlerde geometrik ve bitkisel bezemelerin yanısıra armalar dikkati çekmektedir. Soyutlamalarla oluşturulmuş üslupta; nonfiguratif öğelerin ağır bastığı gözden kaçmamaktadır. Sekizgen holde, geometrik sular yanısıra kıvrık dal ve rumilerle bezenmiş kasetli pencere kanatlarının, kasalarında yer yer beliren iki çıpa ve bir ay yıldızdan oluşan bugünkü Denizcilik Bankası amblemi seçilen konularla ilgili bilgileri tamamlarken; kasetlere ayrılmış kafa pencerelerinde karşılaşılan (3 x 3 = 9) dokuz birimden oluşan çarpma pencereler gözden kaçmamaktadır. Bu kafa pencerelerin üstünde yer alan konsollar, üzerinde Denizcilik Bankası amblemi bulunan gişe penceresi kapakları sekizgen holün dekorasyonuna özen gösterildiğini ortaya koymaktadır (Bk. F.10).

Bekleme salonlarında yer yer ay yıldızlarla bezenmiş ahşap sedirler ve üzerinde, altı defne dalı suyu ile sınırlanmış, ay yıldızdan gelişen, beyzi arma, lale ve kıvrık daldan oluşan küçük panolar ile Denizcilik Bankası amblemi bulunan, taç kısmı baklava şeridi ile bezenmiş, tırnak ve ayna farke-dilmektedir.

Alçı İşçiliği:

Yapının uzun giriş holünün tavanlarında zengin alçı işçiliği görülmektedir. İki sıra stalaktit ve yapraklardan oluşan sularla kare ve dikdörtgen kasetlere ayrılmıştır. Bazılarında burma suyu da bulunan bu tavan teknelerinin bir grubu çiçek ve yapraklardan oluşan rozetlerle bezenmiştir.

Yapının sekizgenden gelişen orta mekanının tavan silmesi iki sıra stalaktitten oluşmaktadır. Tavan üçgen, kare ve dikdörtgen kasetlerden oluşan dokuz panoya ayrılmıştır. Kalın burma suyu ve örgülü yıldız suyu ile çerçevelenmiş bu kasetlerin herbiri dar bir burma suyu ile belirlenmiştir. Bu tavanın göbeğinde son derece plastik özellikleri zengin, palmetlerle çevrili daire ve üçgen suyu içine, kıvrık dal, yıldız çiçeklerinden oluşan bir rozet bulunmaktadır. Bir tarafı hafif dökülmüş olan bu tavandan sarkan ince, iri gözenekli keten parçası alçı işçiliğinin teknik özellikleri konusunda bilgi vermektedir. Üst katta da zengin alçı işçiliği görülen iki salon bulunmaktadır.

Yukarıda mimarı ve dekorasyon özellikleri sergilenen Bostancı ve Büyükkada iskele binalarında bazı benzerlikler dikkati çekmektedir. Her iki yapının üzerinin dilimli örtülü süs kubbesi ile taçlan-

dırılmış olması, profilasyonlu, kırma çatı ile örtülmüş bulunması, ikisinin de deniz cephesinde revakların yer alması, her iki yapıda ışıklandırma ve havalandırma probleminin çözümlenmesinde başvurulan benzer öğeler, yapıların cephe düzenlemelerinde farklı biçimlendirilmiş pencerelerin kullanılışı; bu pencerelerde yer alan çarpma pencerelerdeki benzerlik, farklı biçimlendirilmiş çini kaplamalı kemer alınlıkları, alçı işçiliğinde, mozaik taş işçiliğinde benzer teknik seçimi konu, renk ve biçimlendirme sistemi, iki panının aynı mimar tarafından tasarlandığını düşündürmektedir.

Sepetçioğlu Kasrı çatı örtüsü ve süs kubbesiyle örtü sistemi benzerlik gösteren bu yapılardan Bostancı iskele binasının kitabe panosunda seçilen kef (k), elif (l) ve lam (L) harfleri; 1331 tarihli Bostancı Kuloğlu Camii'ni⁽¹³⁾ inşa eden, Mimar Kemal imzasını atan, Mimar Kemalettin'in bu yapıları inşa ettiğini akla getirmektedir. Mimar Kemalettin'in bu Vakıf Hanının kuleleri üzerinde görülen kubbeler, bazı kafa pencerelerinin biçimlendirilişi ve Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü binasının örtü sistemindeki profilasyon ile süs kubbesindeki benzerlik böyle bir görüşü desteklemektedir.

Bunlardan başka yukardaki yapılar arasındaki benzerliklerin Kemalettin'in diğer yapılarında da belirmesi ve Büyükkada İskele Binasında görülen kiremit rengi hamurlu çinilerin Kemalettin'in onardığı⁽¹⁴⁾ Kubbetü's-sahra çinileri arasında bulunan kiremit rengi hamurlu çinileri⁽¹⁵⁾ çağrıştırması böyle bir görüşü güçlendirmektedir. Bütün bu özelliklerin yanısıra Büyükkada İskele Binası bekleme salonunda bulunan tırnak üzerinde yer alan beyzi, ortası ay-yıldızlı armanın 1909-1918 yılları arasında yaşayan Mehmet V - Mehmet Reşat'ın⁽¹⁶⁾ Deniz Kayık Tarihi Müzesinde bulunan Sultan Reşat'a ait olan on çifte, köşklü saltanat kayığı ile on üç çifte, köşksüz saltanat kayığının⁽¹⁷⁾ dikdörtgen yastıkları üzerine arma niteliğinde kullanılmış olması iskele binasının Sultan Reşat döneminde yapılmış olduğunu akla getirmektedir.

Öte yandan Bostancı ve Büyükkada İskele Binaları Mimar Vedat Tek'in inşa ettiği⁽¹⁸⁾ kesme taş bloklarıyla kaplanmış kemer alınlıkları çini pa-

(13) Yavuz Yıldırım, *Ön. Ver.*, s. 99.

(14) Çetintaş, Sedat, *Güzel Sanatlar Dergisi*, sayı 5, s. 170.

(15) Yenilşehirlilioğlu, Filliz, "Some Ottoman Tiles From The Dome On The Rock" konulu bildiri, 7. Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi, Varşova, 1983.

(16) Hayat Küçük Ansiklopedisi, 1968, Tıfdruk Matbaacılık Sanayi, İstanbul, s. 883.

(17) Deniz Müzesi Tarihi Kayıklar Galerisi Broşürü, Seyir, Hidrografi ve Osinografi Dalı Başkanlığı.

(18) Sözen Metin - Tapan Mete, *Ön. Ver.*, s. 122.

nolarla bezenmiş ve orta doğrultuya göre simetrik ancak ana aks yönünde asimetrik tasarlanmış ünitelerden oluşan Haydarpaşa İskele Binasıyla benzer beğeni göstermekle birlikte; ön cephesinde taşıntılı bir sekizgenle taçlandırılmış üç ana mekândan oluşan plan, bazı vitraylarla bezenmiş kafa pencereleri, yazılı bezeme ağırlıklı ve servi ağacı, bugünkü Denizcilik Bankası amblemi gibi çini konularıyla fark göstermektedir. Bu farklılıklar Haydarpaşa İskele Binasında kullanılan iri çini mozaiklerle düzenlenmiş geometrik bezemeler ve daha ince ve zengin taş işçiliğini sergileyen sütünceler, sivri, yuvarlak kemerler, kemer ardları, kemer tablaları ile güçlenmektedir.

Aynı mimarın inşa ettiği Moda İskele Binasıyla⁽¹⁹⁾ ise ön (Bk. Ç.7 - F.11) ve arka cephelerdeki simetrik öğelerle yapılan düzenleme Bostancı ve Büyükkada İskele Binalarıyla benzerlik gösterirken; Moda İskele Binasında strüktürü bezeyen kemer ardı içine yerleştirilen, sivri kemerlerden oluşturulmuş kafa pencereleri, sivri kemerler içine yerleştirilen sivri kemer alınlıklı pencerelerde beliren kemer tablaları ve taş işçiliği daha özen gösterilerek

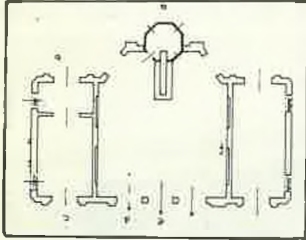
yapılan, mermer "Moda 1335" (1916) tarihli kitabe panosuyla farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar Haydarpaşa İskele Binasındaki iri mozaik çinilere benzeyen mozaik çinilerle ve yapının ön ve arka cephesinde yer alan sivri kemerli, değişik tipte Bursa kemerli kafa pencereleri ile taçlanmış tablalı kapılarıyla güçlenmektedir.

Yıldız suyundan oluşan balkon korkuluklarıyla, birinci katından günümüze ulaşan orijinal mukarnaslı, alçı, tavan silmesiyle, dışa dönük elemanlardan kafa ve topal pencerelerin kullanılmasıyla, kemer alınlıklarının çini panolarla kaplanmasıyla; Kadıköy İskele Binasıyla benzer beğeniler gözlenen Bostancı ve Büyükkada İskele Binaları; birinci katı üç ana bölmeden oluşan ve daha basit bir plana sahip olan, iki katlı, taş bloklarla kaplanmış, kırma kiremit çatıyla örtülmüş Kadıköy İskele Binasından; orta doğrultuya göre simetrik yerleştirilen mimari elemanlarla tasarlanmış olmasıyla, dışarıya taşırılan düşey düzenlerle bu simetrinin vurgulanmış bulunmasıyla ayrılmaktadır (Bk. Ç.8,9 - F.12).

(19) Sözen Metin - Tapan Mete, Ön. Ver., s. 116.

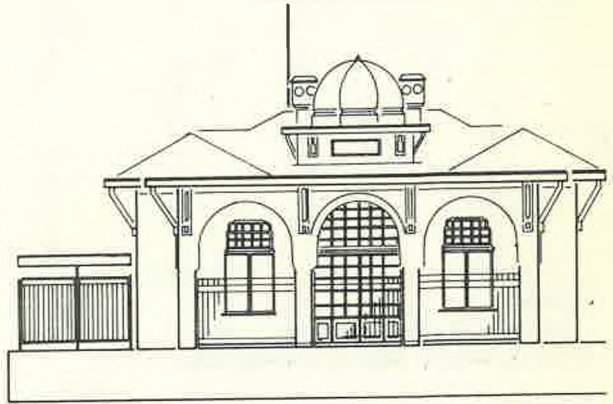
ÇİZİM: 1

Haydarpaşa İskele binasının planı

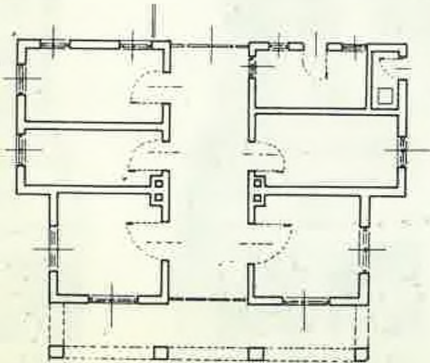
ÇİZİM: 2

Bostancı İskele binası deniz cephesi

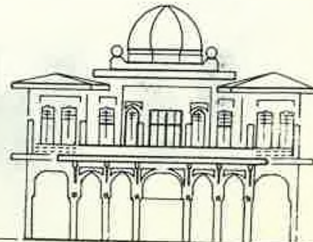
ÇİZİM: 3

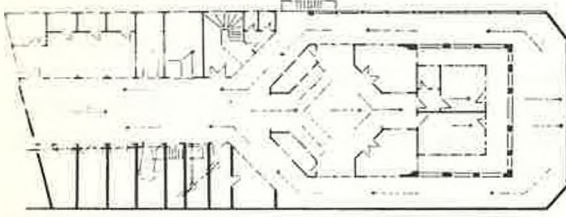
Bostancı İskele binası planı

ÇİZİM: 4

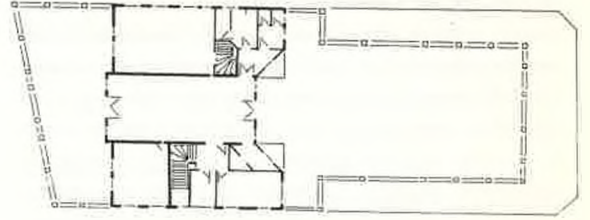
Büyükkada İskele binasının deniz cephesi

ÇİZİM: 5

Büyükada İskele binasının 1. kat planı

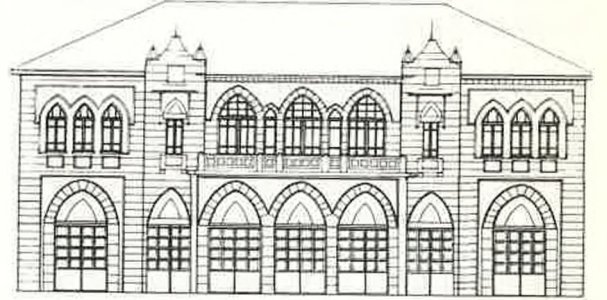
ÇİZİM: 6

Büyükada İskele binası 2. kat planı

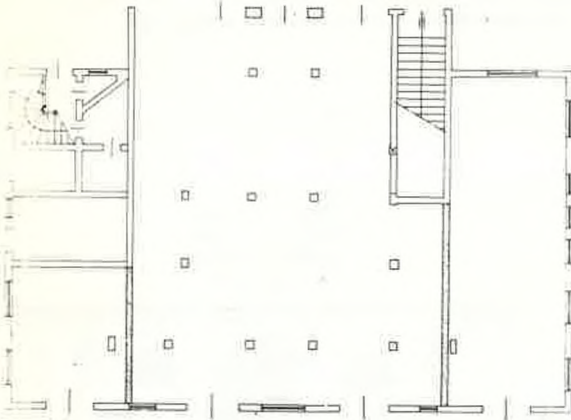
ÇİZİM: 7

Moda İskele binası deniz cephesi

ÇİZİM: 8

Kadıköy İskele binası ön cephesi

ÇİZİM: 9

Kadıköy İskele binası 1. kat planı
(Taramalı duvarlar bugün bulunmamaktadır.)

FOTO: 1

Haydarpaşa İskele binasının deniz cephesinin
görünüşünden detay

FOTO: 2

Bostancı İskele binasının revağında yer alan taş
işçiliği ile bezenmiş sütun ve kemerler

FOTO: 3
Bostancı Iskelesinin çini
kaplamaları ile bezenmiş
deniz cephesi

FOTO: 4
Sivri kemerler üzerinde yer alan
pano ve yapıyı kuşatan
savaktan detay

FOTO: 5
Büyükkada Iskele
binasının deniz
cephesinden
görünüşü

FOTO: 6
Büyükkada Iskele binasının Heybelliada yönünden
görünüşü

FOTO: 7
Büyükkada Iskele binasının ön cephedeki balkonunu
kuşatan yıldız suyundan oluşan korkuluktan detay

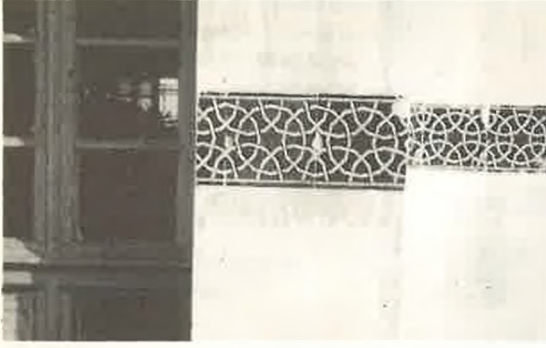

FOTO: 8

Beyaz geçmeli altıgenlerden oluşan, göbeğinde kırmızı bir yıldız bulunan bordürden detay

FOTO: 9

Büyükkada İskele binası çini kaplamalarından detay

FOTO: 10

Büyükkada İskele binasından Denizcilik Bankası amblemi ile bezenmiş pencerelerden detay

FOTO: 11

Moda İskele binası deniz cephesinden detay

FOTO: 12

Kadıköy iskele binası deniz cephesinin görünüşünden detay